

tekhnologii v suchasnomu sviti: materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii z dobuvachiv vyshchoi osvity i molodykh uchenykh [Information technologies in the modern world: materials of the International scientific and practical conference of higher education seekers and young scientists] (pp. 299–301). Kharkiv: DBTU. <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/b44790ec-342b-40dc-a32b-f52cde1a8d6c/content>

Plakhova O. M. (2022). Kryzova komunikatsiia v sotsialnii roboti v umovakh viiny [Crisis communication in social work in war conditions]. *SOCIOPROSTIR*, 12, 33–39. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-04>

Volonterstvo v Ukraini: perevahy ta vyklyky [Volunteering in Ukraine: benefits and challenges]. <https://surl.li/afucg>

WeLFare. (2023, December 19). *Pravyla ta etyka, shcho formuiut volonterstvo* [Rules and ethics that shape volunteering]. <https://surl.li/uytolm>

Zhuravlova O. (2025). *Stan i perspektyvy volonterstva v Ukraini: dani opytuvannia 2025 roku* [State and prospects of volunteering in Ukraine: 2025 survey data]. Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. <https://surl.li/pbgfft>

Стаття надійшла до редакції / Received: 28.01.2026
Статтю прийнято до публікації / Accepted: 11.02.2026
Оприлюднено / Published: 31.03.2026

УДК 332.1:330.341.1:338.24

JEL: O38; O43; P48; R11

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2026-2-24-31>

ІНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ РОЗБУДОВИ ЕКОНОМІКИ ЗНАЇВ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ

©2026 ЗВАРИЧ О. І., ШПАК А. Д.

УДК 332.1:330.341.1:338.24

JEL: O38; O43; P48; R11

Зварич О. І., Шпак А. Д. Інституційні обмеження розбудови економіки знань на регіональному рівні в умовах воєнної економіки

У статті досліджено інституційні обмеження розбудови економіки знань на регіональному рівні в умовах воєнної економіки України. На основі інституційної теорії Д. Норта та О. Вільямсона, а також теорії регіональних інноваційних систем Б. Куке систематизовано типи інституційних обмежень за рівнями (національний, регіональний, мікро-) та видами (формальні, неформальні, організаційні). Розроблено матрицю інституційних обмежень, яка відображає системний, взаємопов'язаний характер виявлених дисфункцій і дозволяє ідентифікувати «вузлові» обмеження з найбільшим структурним впливом: слабкий захист прав інтелектуальної власності, фрагментованість національної інноваційної системи та недовіра між акторами інноваційного процесу. Розкрито специфіку інституційних деформацій, спричинених повномасштабною збройною агресією: деструкцію науково-освітньої інфраструктури, вплив людського капіталу, розрив мережних зв'язків між акторами регіональних інноваційних систем, перерозподіл державного фінансування на користь оборонних видатків. Обґрунтовано асиметричний характер регіональних наслідків воєнної агресії: для прифронтових регіонів характерна деструкція інноваційної інфраструктури, тоді як регіони – реципієнти переміщених осіб отримали додаткові ресурси для знаннєвого розвитку. Запропоновано концепцію «інституційної резильєнтності» регіональних систем знань, що охоплює три виміри: абсорбційну, адаптаційну та трансформативну спроможність. Аргументовано необхідність підходу «відновлення зі зміною траєкторії» (recovery with trajectory change) замість простого повернення до довоєнного статус-кво. Обґрунтовано п'ять пріоритетів інституційного реформування задля відновлення та розвитку регіональної економіки знань: реформування захисту та комерціалізації інтелектуальної власності; децентралізація управління науково-інноваційною системою; програми залучення діаспори та повернення наукових кадрів; нові формати міжрегіональної та транскордонної науково-освітньої співпраці; формування культури інновацій та підприємництва.

Ключові слова: інституційні обмеження, економіка знань, регіональний розвиток, воєнна економіка, інституційна резильєнтність, регіональні інноваційні системи, повоєнне відновлення.

Табл.: 2. Бібл.: 15.

Зварич Олена Ігорівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту і маркетингу, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: olena.zvarych@cnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5088-7565>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/S-8298-2018>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=58512969400>

Шпак Андрій Дмитрович – кандидат економічних наук, асистент кафедри менеджменту і маркетингу, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: andrii.shpak@cnu.edu.ua

UDC 332.1:330.341.1:338.24

JEL: O38; O43; P48; R11

Zvarych O. I., Shpak A. D. Institutional Constraints on the Development of the Knowledge Economy at the Regional Level in the Context of the Wartime Economy

The article examines institutional constraints on the development of the knowledge economy at the regional level in the context of Ukraine's wartime economy. Based on the institutional theory of D. North and O. Williamson, as well as the theory of regional innovation systems by B. Cooke, the types of institutional constraints are systematised by level (national, regional, micro) and type (formal, informal, organisational). A matrix of institutional constraints has been de-

veloped, which reflects the systemic, mutually reinforcing nature of the identified dysfunctions and allows identifying the «key» constraints with the greatest structural impact: weak protection of intellectual property rights, fragmentation of the national innovation system, and mistrust between actors in the innovation process. The specifics of institutional deformations caused by full-scale armed aggression have been revealed: destruction of scientific and educational infrastructure, outflow of human capital, breakdown of network links between actors of regional innovation systems, redistribution of public funding in favour of defence spending. The asymmetric nature of the regional consequences of military aggression is substantiated: frontline regions are characterised by the destruction of innovation infrastructure, while regions receiving displaced persons have received additional resources for knowledge development. The conception of «institutional resilience» of regional knowledge systems is proposed, covering three dimensions: absorptive, adaptive and transformative capacity. The need for a «recovery with trajectory change» approach instead of a simple return to the pre-war status quo is argued. Five priorities for institutional reform to restore and develop the regional knowledge economy are substantiated: reforming the protection and commercialisation of intellectual property; decentralising the management of the science and innovation system; programmes to attract the diaspora and return scientific personnel; new formats for interregional and cross-border scientific and educational cooperation; and the formation of a culture of innovation and entrepreneurship.

Keywords: institutional constraints, knowledge economy, regional development, wartime economy, institutional resilience, regional innovation systems, post-war recovery.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 15.

Zvarych Olena I. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Management and Marketing, Vasyl Stefanyk Carpathian National University (57 Shevchenka Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: olena.zvarych@cnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5088-7565>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/S-8298-2018>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=58512969400>

Shpak Andrii D. – PhD (Economics), Assistant of the Department of Management and Marketing, Vasyl Stefanyk Carpathian National University (57 Shevchenka Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: andrii.shpak@cnu.edu.ua

Розбудова регіональної економіки знань є процесом, що потребує не лише матеріальних і людських ресурсів, а й відповідного інституційного середовища – сукупності формальних норм, неформальних практик та організаційних структур, які регулюють виробництво, розповсюдження та комерціалізацію знань. Інституційна теорія Д. Норта [1] переконливо довела, що саме якість інститутів є визначальним чинником довгострокового економічного розвитку: однакові ресурсні передумови можуть давати принципово різні результати залежно від інституційного контексту.

Для України проблема інституційних обмежень набуває особливої гостроти в умовах повномасштабної збройної агресії Росії. Воєнна економіка, специфічний стан господарської системи, за якого пріоритети та ресурси перерозподіляються на забезпечення обороноздатності – не лише не усуває наявних інституційних дисфункцій, а й породжує нові, специфічні обмеження для розвитку економіки знань. Осмислення цих обмежень є необхідною умовою розробки дієвих стратегій повоєнного відновлення регіональних знанневих систем.

Необхідність системного дослідження інституційних обмежень розбудови регіональної економіки знань зумовлена низкою взаємопов'язаних факторів. По-перше, накопичений науковий доробок свідчить про те, що матеріальні та фінансові ресурси є недостатньою умовою для формування повноцінної регіональної знанневої системи – необхідне відповідне інституційне середовище, яке б стимулювало і захищало виробництво та роз-

повсюдження знань. По-друге, досвід постконфліктного відновлення різних країн свідчить, що ігнорування інституційного виміру при розробці стратегій відновлення є однією з головних причин неуспішних трансформацій. По-третє, специфіка воєнно-економічного стану України вимагає особливого концептуального інструментарію, адаптованого до умов екзогенного шоку безпрецедентного масштабу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує зростання наукового інтересу до теоретичних і прикладних аспектів інституційного розвитку в контексті економіки знань. Водночас більшість існуючих досліджень стосується або мирного часу, або розгляду окремих аспектів інституційних деформацій. Комплексний аналіз багаторівневих інституційних обмежень для регіональних систем знань в умовах воєнної економіки залишається малодослідженою проблемою, що й визначає наукову новизну цієї статті.

Мета статті – систематизувати інституційні обмеження розбудови економіки знань на регіональному рівні та виявити специфічні деформації, привнесені умовами воєнної економіки, а також обґрунтувати пріоритети інституційного реформування для відновлення регіональної економіки знань.

Методологічну основу дослідження складають: концепції інституційного розвитку та технологічного прогресу (Д. Аджемоглу, С. Джонсон [1], Д. Родрік [2]), теорія регіональних інновацій-

них систем і смарт-спеціалізації (С. Радосевич, К. Чампі Станкова [3], М. Тріпл та ін. [4]), концепція інноваційних систем і трансформативних змін (Я. Фагерберг та ін. [5], Й. Шот, В. Е. Штайнмюллер [13]), а також теорія резильєнтності регіональних систем (Р. Мартін, Б. Гардінер [11]). Використано методи теоретичного узагальнення, системного аналізу, порівняльного аналізу та матричного структурування. Емпіричну базу дослідження формують дані Держстату України [7], матеріали ВОІВ [6], УВКБ ООН [10], а також результати соціологічних досліджень НАН України [8].

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІЙНОГО АНАЛІЗУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗНАТЬ

Відправним пунктом аналізу є концептуальна позиція Д. Аджемоглу та С. Джонсона (D. Acemoglu, S. Johnson) [1], які переконливо доводять, що технологічний прогрес і довгострокове економічне зростання визначаються не лише ресурсними передумовами, а насамперед інституційним контекстом – тим, хто контролює результати інновацій та на чью користь розподіляються вигоди від знань. У цьому сенсі інституційні обмеження для економіки знань є не просто «технічними» бар'єрами, а відображенням глибших суспільно-політичних конфігурацій влади та інтересів.

Д. Родрік (D. Rodrik) [2] обґрунтовує принцип «діагностика перед лікуванням»: ефективна інституційна політика має виходити не із загальних рецептів, а із конкретної діагностики специфічних обмежень, характерних для даної країни або регіону. Застосовуючи цей принцип до України, необхідно ідентифікувати саме ті вузлові інституційні дисфункції, усунення яких матиме найбільший мультиплікативний ефект для розбудови регіональної економіки знань.

У теорії регіональних інноваційних систем (RIS) інституційне середовище розглядається як ключова підсистема, що визначає якість взаємодії між університетами, підприємствами та органами влади. С. Радосевич та К. Чампі Станкова (S. Radosevic, K. Ciampi Stancova) [3] показують, що для країн Центральної та Східної Європи, включно з Україною, характерне зміщення від «вузького» до «широкого» підходу до інноваційних систем – від акценту на НДДКР до формування повноцінних екосистем знань. М. Тріпл (M. Trippl) та ін. [4] доводять, що регіональний розвиток є переважно напрямоспрямованим процесом, де інституційні актори здатні свідомо формувати нові траєкторії, а не лише адаптуватися до заданих структурних умов. Для більшості регіонів України характерні деформовані або відсутні мережеві зв'язки між ключовими акторами RIS.

Важливим теоретичним внеском є концепція Й. Шота та В. Е. Штайнмюллера (J. Schot, W. E. Steinmueller) [13], яка розрізняє три «фрейми» інноваційної політики: стимулювання НДДКР, розбудова систем інновацій та управління трансформативними змінами. Для регіональної економіки знань в Україні найбільш актуальним є третій фрейм – трансформативний, який передбачає свідоме інституційне формування нових технологічних траєкторій із урахуванням суспільних потреб. Я. Фагерберг (J. Fagerberg) та ін. [5] доповнюють цю концепцію, показуючи, що успішна інноваційна політика потребує динамічного узгодження між науково-технологічними, економічними та соціальними траєкторіями – завдання, яке є особливо складним в умовах воєнного часу.

Суттєвим для розуміння специфіки воєнного контексту є концепція «критичних переломних точок» (*critical junctures*) – моментів, коли стаї інституційні траєкторії можуть бути радикально переспрямовані. Повномасштабна збройна агресія проти України є саме такою критичною переломною точкою: вона руйнує частину наявних інституційних обмежень, але одночасно створює нові. Виникає «вікно можливостей» для глибоких інституційних реформ, якщо суспільство та держава спроможні його використати. Концепція залежності від шляху пояснює, чому певні інституційні конфігурації, навіть будучи неефективними, відтворюються протягом тривалого часу – адже актори адаптуються до існуючих правил гри та набувають від них ренту, чинячи опір змінам.

2. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ОБМЕЖЕНЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗНАТЬ В УКРАЇНІ

На основі аналізу наукової літератури та емпіричних даних пропонується матриця інституційних обмежень регіональної економіки знань в Україні, структурована за двома вимірами: *рівень* (національний – регіональний – мікро) та *вид* (формальний – неформальний – організаційний) (табл. 1).

Наведена матриця відображає системний характер інституційних обмежень: вони виявляються на всіх рівнях та в усіх видах інститутів. Разом із тим можна виокремити кілька «вузлових» обмежень, які мають найбільший структурний вплив.

По-перше, слабкий захист прав інтелектуальної власності (ІВ) є системним гальмом для комерціалізації наукових результатів. За даними Глобального індексу інновацій 2024 р. [6], Україна суттєво відстає від країн ЄС за показниками захисту ІВ та ефективності правозастосування в цій сфері. Ця проблема виявляється як у недосконалому законодавстві (формальний інститут), так і у практиках

Матриця інституційних обмежень регіональної економіки знань в Україні

Рівень / вид обмежень	Формальні інститути (норми, закони, регулювання)	Неформальні інститути (традиції, норми поведінки, цінності)	Організаційні інститути (установи, мережі)
Національний	Нестабільність законодавства у сфері інновацій, слабкість захисту прав ІВ, обтяжливе регулювання стартапів	Низька культура дотримання контрактів, корупційні патерни в розподілі грантів і замовлень	Фрагментованість НІС, слабка координація між МОН, НАНУ, МЦТУ та регіональними органами
Регіональний	Нерозвиненість регіонального інноваційного законодавства, відсутність регіональних інноваційних фондів	Недовіра між університетами, бізнесом і владою; патерналістські очікування від держави	Слабкість регіональних агентств розвитку, відсутність функціонуючих кластерних структур у більшості регіонів
Мікро- (підприємства, університети)	Обтяжлива звітність для отримання держфінансування НДДКР, бар'єри для комерціалізації результатів досліджень	Слабка мотивація до ризику та інновацій, схильність до імітаційних стратегій	Відсутність розвинених університетських офісів трансферу технологій, дефіцит інноваційних посередників

Джерело: авторська розробка.

судової системи (організаційний інститут) і низькій культурі дотримання прав ІВ у бізнес-середовищі (неформальний інститут).

По-друге, фрагментованість національної інноваційної системи (НІС) – хронічна проблема, що відтворюється десятиліттями. Відсутність ефективної координації між Міністерством освіти і науки, Національною академією наук, Міністерством цифрової трансформації та регіональними органами влади породжує дублювання функцій, конкуренцію за обмежені ресурси та відсутність єдиного стратегічного бачення розвитку регіональних знанневих систем [7].

По-третє, недовіра між університетами, бізнесом і владою є, мабуть, найбільш стійким неформальним обмеженням. Соціологічні дослідження фіксують стабільно низький рівень міжінституційної довіри в Україні [8], що блокує формування продуктивних мереж знанневого обміну між ключовими акторами регіональних інноваційних систем.

По-четверте, відсутність ефективних регіональних інноваційних інституцій. Більшість регіональних агентств розвитку в Україні існують формально, але реально не виконують функції стимулювання та підтримки інновацій. Університетські офіси трансферу технологій в кращому випадку знаходяться на стадії становлення; розвинені інноваційні кластери залишаються рідкісним явищем. Це породжує відсутність «посередницьких» організаційних структур між виробниками знань (університетами, дослідними інститутами) та їхніми споживачами (підприємствами, органами влади) [14].

Окремо варто звернути увагу на проблему фінансування науки та досліджень, яка є наскрізним обмеженням для всієї системи. За даними Держстату України, видатки на НДДКР у відсотках від ВВП в Україні стабільно скорочувалися протягом останнього десятиліття, досягнувши критично низького рівня [7]. Це виявляється в деградації науково-лабораторної бази, відпливі кваліфікованих кадрів і нездатності університетів та дослідницьких інститутів проводити дослідження світового рівня.

3. СПЕЦИФІКА ІНСТИТУЦІЙНИХ ДЕФОРМАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ

Повномасштабна збройна агресія Росії, що розпочалась у лютому 2022 року, спричинила якісно нові інституційні деформації, які накладаються на хронічні обмеження та суттєво ускладнюють перспективи розбудови регіональної економіки знань (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать про те, що найгострішими є деформації в системі вищої освіти, науково-дослідній інфраструктурі та державному фінансуванні науки й інновацій. Усі три сфери отримали максимальну оцінку критичності (5/5), що відображає їхній системоутворюючий характер для регіональної економіки знань.

Принципово важливою є асиметрія воєнного впливу на різні регіони. Якщо для прифронтових і окупованих регіонів (Донецька, Луганська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська, Харківська обл.)

Вплив воєнного стану на інституційне середовище регіональної економіки знань

Сфера інституційного середовища	Характер впливу воєнного стану	Гострота проблеми (1–5)	Прогноз для повоєнного відновлення
Система вищої освіти та підготовки кадрів	Евакуація університетів, загибель / виїзд викладачів, перехід на дистанційне навчання	5/5	Потребує стратегії повернення та відновлення
Науково-дослідна інфраструктура	Фізичне знищення лабораторій, виїзд дослідників за кордон (brain drain)	5/5	Критичний дефіцит без цільових програм
Інноваційно-підприємницьке середовище	Призупинення діяльності частини компаній, релокація ІТ-бізнесу, невизначеність горизонту планування	4/5	Часткове відновлення за умов безпеки
Правова база захисту ІВ та комерціалізації	Відкладення реформ, зниження правозастосовної спроможності	3/5	Реалістичне для відновлення при підтримці ЄС
Мережева взаємодія між акторами НІС	Розрив усталених зв'язків, фрагментація регіональних екосистем	4/5	Частково компенсується діаспорними мережами
Державне фінансування науки та інновацій	Перерозподіл видатків на оборону, скорочення фінансування НДДКР	5/5	Залежить від міжнародної допомоги та відновлення ВВП

Джерело: авторська розробка.

характерне фізичне знищення інноваційної інфраструктури та масова евакуація науково-освітніх установ, то для відносно безпечних регіонів (Львівська, Вінницька, Полтавська, Івано-Франківська обл.) воєнний стан приніс не лише виклики, а й нові можливості – приплив переміщених фахівців, підприємств та університетів [9]. Таким чином, воєнна агресія парадоксально посилила роль регіонів-реципієнтів як нових «полюсів» знанневого розвитку.

Окремого аналізу заслуговує феномен «воєнно-зумовленої дигіталізації» – прискореного переходу на цифрові формати взаємодії, дистанційної роботи та навчання, що відбувся в Україні після лютого 2022 року. З одного боку, це сформувало нові цифрові компетентності та розширило географічну гнучкість знанневого виробництва. З іншого боку, нерівномірна цифрова готовність регіонів означає, що переваги дигіталізації розподілились асиметрично.

Особливою формою інституційної деформації є масштабний відплив людського капіталу за кордон (*brain drain*). За різними оцінками, від 6 до 8 млн громадян України тимчасово або постійно перебувають за кордоном [10], серед яких непропорційно велика частка кваліфікованих фахівців, науковців та підприємців. Цей відплив підриває людський фундамент регіональних інноваційних систем і одночасно формує за кордоном значні діаспорні мережі, які за сприятливих умов можуть стати каналами трансферу знань, технологій та інвестицій.

Окремо слід зупинитися на феномені інституційної невизначеності як специфічному обмеженні воєнного часу. Для ефективного функціонування економіки знань критично важливим є горизонт планування: університети, компанії та органи влади повинні мати можливість приймати довгострокові рішення – інвестувати в дослідження, розбудовувати партнерства, готувати фахівців. В умовах воєнної агресії горизонт планування для більшості акторів регіональних інноваційних систем скоротився до кількох місяців, що практично унеможливає реалізацію стратегічних програм знанневого розвитку.

4. КОНЦЕПЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ЗНАНЬ

Для аналізу здатності регіональних знанневих систем протистояти руйнівним шокам і відновлюватися після них пропонується концепція «інституційної резильєнтності» (*institutional resilience*). Це поняття поєднує теорію резильєнтності регіональних систем Р. Мартіна та Б. Гардінера (R. Martin, B. Gardiner) [11] з інституційним підходом, надаючи центральне значення не лише матеріальним і людським ресурсам, а й якості інституційного середовища як чинника адаптаційної спроможності. Р. Мартін та Б. Гардінер [11], аналізуючи резильєнтність британських міст до економічних шоків, довели, що міста з більш розвине-

ним інституційним капіталом – мережами довіри, ефективними механізмами координації та гнучкими управлінськими структурами – демонструють значно вищу здатність до відновлення.

Інституційна резильєнтність регіональної системи знань охоплює три взаємопов'язані виміри. *Перший – абсорбційна спроможність (absorptive capacity):* здатність регіональних інститутів пом'якшувати первинні руйнівні наслідки шоку – наприклад, оперативне переведення університетів на дистанційне навчання або розгортання резервних дата-центрів у безпечних регіонах. *Другий – адаптаційна спроможність:* здатність трансформувати інституційне середовище відповідно до нових умов, знаходячи нові форми організації знанневого виробництва та обміну. *Третій – трансформативна спроможність:* найвищий рівень резильєнтності, що передбачає використання шоку як «вікна можливостей» для системних інституційних реформ, які б усували хронічні обмеження.

Практичне застосування концепції означає, що регіональна та державна політика не має зводитись лише до «відновлення докризового стану». Завдання повоєнного відновлення регіональних знанневих систем повинне формулюватися амбітніше: «*відновлення зі зміною траєкторії*» (*recovery with trajectory change*), тобто побудова нових, більш ефективних інституційних форм замість простого відтворення довоєнного status quo з його хронічними дисфункціями.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду (Ізраїль, Тайвань, Фінляндія, Ірландія) свідчить, що країни, які успішно перетворили зовнішні виклики на стимули для інституційних реформ у сфері інновацій та освіти, досягали принципових зрушень у структурі своїх економік. М. Маццукато (M. Mazzucato) [12] у концепції «*підприємницької держави*» та «*місійної економіки*» обґрунтовує, що ключовим чинником успіху таких трансформацій є здатність держави формулювати амбітні місії – конкретні суспільні виклики, навколо яких консолідується ресурси та інституційні зусилля приватного та публічного секторів. Для України такою місією може стати «*відновлення на новій основі*» – відбудова регіональних систем знань з якісно вищими інституційними характеристиками, ніж до початку агресії. Для України важливим є й досвід країн, які пережили збройні конфлікти або значні зовнішні шоки, але зуміли відновити свої інноваційні системи.

Ключовим висновком із аналізу міжнародного досвіду є те, що інституційна резильєнтність не є «природною» рисою регіональних систем – вона цілеспрямовано формується через свідому інституційну політику. Регіони та країни, що завчасно інвестують у розбудову гнучких, адаптивних інституційних структур, демонструють значно кращі

результати відновлення після криз. Для України це означає, що навіть в умовах триваючої воєнної агресії критично важливо зберігати та розбудовувати інституційний потенціал регіональних систем знань.

5. ПРІОРИТЕТИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕФОРМУВАННЯ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

На основі здійсненого аналізу обґрунтуємо систему пріоритетів інституційного реформування, спрямованого на подолання виявлених обмежень та відновлення регіональних систем знань після воєнної деструкції.

Перший пріоритет – реформування системи захисту та комерціалізації інтелектуальної власності (ІВ). Процес вступу України до ЄС відкриває можливості для глибокої гармонізації законодавства у сфері ІВ з європейськими стандартами, включно зі створенням спеціалізованих судів, укріпленням патентного відомства та впровадженням ефективних механізмів ліцензування університетських розробок. Це усуне один із найбільш системних формально-інституційних бар'єрів для регіональної економіки знань.

Другий пріоритет – децентралізація управління науково-інноваційною системою та зміцнення регіональних інноваційних інститутів. Необхідне делегування реальних повноважень і ресурсів на регіональний рівень через створення регіональних інноваційних фондів, агентств розвитку та офісів комерціалізації при університетах. Без регіональної децентралізації управління НІС проблема слабкості регіонального інноваційного виміру залишатиметься невирішеною. Важливим інструментом тут може бути впровадження регіональних стратегій смарт-спеціалізації (RIS3) за зразком ЄС [3], що передбачають концентрацію ресурсів у тих галузях знань, де кожен регіон має конкурентні переваги. Інституційні механізми такого підходу для умов повоєнного відновлення потребують подальшого поглибленого дослідження.

Третій пріоритет – програми залучення діаспори та повернення наукових кадрів. Замість пасивного очікування «природного повернення» необхідна активна інституційна архітектура: конкурентні умови зайнятості в університетах і дослідницьких інститутах, грантові програми для повернення дослідників, легальні та зручні формати дистанційної участі діаспори в регіональних інноваційних проєктах. Ключовим завданням є трансформація «*відпливу мізків*» (*brain drain*) у «*циркуляцію мізків*» (*brain circulation*) через розбудову мереж, що пов'язують українських фахівців за кордоном із їхніми регіонами походження.

Четвертий пріоритет – формування нових форматів міжрегіональної та транскордон-

ної науково-освітньої співпраці. Переміщення університетів і наукових установ відкрило нові можливості для налагодження міжрегіональних зв'язків, що раніше були слабкими. Інституційне закріплення цих зв'язків (спільні кафедри, дослідницькі консорціуми, транскордонні кластери з університетами ЄС) дасть можливість перетворити вимушені воєнні переміщення на постійний здобуток для регіональних знанневих систем.

П'ятий пріоритет – формування культури інновацій та підприємництва. Подолання «інституційної в'язкості» неформальних норм – низької культури дотримання контрактів, недовіри між акторами, слабкої мотивації до ризику – є найскладнішим і найдовшим завданням. Воно потребує системної роботи в системі освіти, цілеспрямованої просвітницької діяльності та, насамперед, демонстрації успішних прикладів комерціалізації університетських розробок і підтримки наукового підприємництва. Ключовими агентами змін тут мають стати університети, трансформуючись від «навчальних закладів» до «підприємницьких університетів», що активно беруть участь у розвитку регіональних інноваційних екосистем.

ВИСНОВКИ

Інституційні обмеження розбудови економіки знань на регіональному рівні в Україні мають системний, багаторівневий і взаємопов'язаний характер. Вони охоплюють *формальні норми* (слабкий захист ІВ, нерозвиненість регіонального інноваційного законодавства), *неформальні практики* (недовіра між акторами, корупційні патерни) та *організаційні структури* (фрагментованість НІС, відсутність ефективних мережових механізмів трансферу знань).

Систематизація інституційних обмежень у форматі матриці «рівень – вид» дозволила виявити їхній комплексний, взаємопосилюючий характер та ідентифікувати «вузлові» обмеження з найбільшим структурним впливом: слабкий захист ІВ, фрагментованість НІС і недовіра між акторами інноваційного процесу.

Повномасштабна збройна агресія суттєво загострила наявні обмеження та додала нові – специфічні для умов воєнної економіки. Особливо критичними є деформації в системі вищої освіти, науково-дослідній інфраструктурі та державному фінансуванні науки (рівень критичності 5/5). Водночас вона сформувала «критичну переломну точку», яка відкриває вікно можливостей для системних інституційних реформ.

Запропонована концепція інституційної резильєнтності регіональних систем знань виокремлює три виміри адаптаційної спроможності – абсорбційний, адаптаційний та трансформативний –

і обґрунтовує необхідність формулювати завдання повоєнного відновлення як «відновлення зі зміною траєкторії», а не просте повернення до довоєнного статус-кво.

Обґрунтована система пріоритетів інституційного реформування охоплює п'ять взаємопов'язаних напрямів: реформування захисту та комерціалізації ІВ; децентралізацію управління науково-інноваційною системою; програми залучення діаспори та повернення кадрів; нові формати міжрегіональної та транскордонної співпраці; формування культури інновацій та підприємництва.

Перспективами подальших досліджень є: розробка методології оцінювання рівня інституційної резильєнтності конкретних регіональних систем знань; порівняльний аналіз інституційних стратегій відновлення різних регіонів України; дослідження ролі діаспорних мереж як ресурсу інституційної трансформації регіональної економіки знань в умовах та після завершення воєнних дій.

Реалізація зазначених пріоритетів вимагає не лише законодавчих змін і фінансових впливань, а й нового розуміння ролі держави в розбудові інноваційної системи. Традиційна модель «держава як основний фінансист науки» виявилася неефективною в умовах обмежених ресурсів і хронічного недофінансування. Альтернативна модель – «держава як організатор і каталізатор» – передбачає, що основна функція держави полягає не в прямому фінансуванні досліджень, а у формуванні сприятливого інституційного середовища: захисті прав власності, забезпеченні верховенства права у відносинах між акторами НІС, наданні конкурентних ваучерів та грантів для стимулювання приватних інвестицій у НДДКР, а також у «стратегічному зведенні» (*strategic brokering*) – сприянні формуванню партнерств між університетами, підприємствами та міжнародними партнерами.

Невід'ємним елементом успішної реалізації пріоритетів інституційного реформування є координація з процесом євроінтеграції України. Перспектива членства в ЄС відкриває доступ до інструментів структурних фондів та фондів згуртованості, які в нових країнах – членах ЄС стали потужним ресурсом для розбудови регіональних інноваційних систем. Разом із тим, євроінтеграція вимагає відповідності законодавства та практик управління стандартам ЄС, що само по собі є потужним стимулом для подолання хронічних інституційних дисфункцій – насамперед у сферах захисту ІВ, публічних закупівель у НДДКР та управління університетами. Таким чином, євроінтеграційний процес і повоєнне відновлення регіональної економіки знань є взаємопідсилюючими процесами, які мають реалізовуватися в єдиній стратегічній логіці. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Acemoglu D., Johnson S. Power and Progress: Our Thousand-Year Struggle Over Technology and Prosperity. New York : PublicAffairs, 2023. 546 p.
2. Rodrik D. Diagnostics before Prescription. *Journal of Economic Perspectives*. 2010. Vol. 24. No. 3. P. 33–44. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.24.3.33>
3. Radosevic S., Ciampi Stancova K. Internationalising Smart Specialisation: Assessment and Issues in the Case of EU New Member States. *Journal of the Knowledge Economy*. 2018. Vol. 9. No. 1. P. 263–293. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13132-015-0339-3>
4. Tripl M., Baumgartinger-Seiringer S., Frangenheim A. et al. Unravelling Green Regional Industrial Path Development: Regional Preconditions, Asset Modification and Agency. *Geoforum*. 2020. Vol. 111. P. 189–197. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2020.02.016>
5. Fagerberg J., Lundvall B.-Å., Srholec M. NIS, Innovation Policy and Economic Performance. A Dynamic Perspective. *Cambridge Handbook of Innovation Policy*. Cambridge University Press, 2022. P. 28–54.
6. Global Innovation Index 2024: Unlocking the Promise of Social Entrepreneurship. Geneva : World Intellectual Property Organization, 2024. 326 p. DOI: <https://doi.org/10.34667/tind.50062>
7. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2022 р.: стат. бюлетень. Київ : Держстат України, 2023. 101 с.
8. Головаха Є. І., Горбачик А. П., Паніна Н. В. Українське суспільство в умовах повномасштабної агресії: соціологічний моніторинг. Київ : ІС НАН України, 2023. 320 с.
9. Федченко А. О., Осадча Н. В. Регіональні наслідки релокації наукових установ в умовах воєнного часу. *Регіональна економіка*. 2023. № 3. С. 45–56.
10. УВКБ ООН. Ситуаційний звіт щодо України. Женева : UNHCR, 2023. URL: <https://www.unhcr.org/ua>
11. Martin R., Gardiner B. The Resilience of Cities to Economic Shocks: A Tale of Four Recessions (and the Challenge of Brexit). *Papers in Regional Science*. 2019. Vol. 98. Iss. 4. P. 1801–1833. DOI: <https://doi.org/10.1111/pirs.12430>
12. Mazzucato M. *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism*. New York : Harper Business, 2021. 272 p.
13. Schot J., Steinmueller W. E. Three Frames for Innovation Policy: R&D, Systems of Innovation and Transformative Change. *Research Policy*. 2018. Vol. 47. Iss. 9. P. 1554–1567. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.08.011>
14. Засадко В. В. Інституційні засади регіонального розвитку в умовах децентралізації. *Економіка України*. 2020. № 4. С. 24–38.

REFERENCES

Acemoglu D. & Johnson S. (2023). *Power and Progress: Our Thousand-Year Struggle Over Technology and Prosperity*. New York: PublicAffairs.

- Derzhstat Ukrainy (2023). *Naukova ta naukovo-tekhnichna diialnist v Ukraini u 2022 r.: stat. biuletен* [Scientific and Scientific-Technical Activity in Ukraine in 2022: Statistical Bulletin]. Kyiv: Derzhstat Ukrainy.
- Fagerberg J., Lundvall B.-Å. & Srholec M. (2022). NIS, Innovation Policy and Economic Performance. A Dynamic Perspective. *Cambridge Handbook of Innovation Policy* (p. 28–54). Cambridge University Press.
- Fedchenko A. O. & Osadcha N. V. (2023). Rehionalni naslidky relokatsii naukovykh ustanov v umovakh voiennoho chasu [Regional Consequences of Relocation of Scientific Institutions in Wartime Conditions]. *Rehionalna ekonomika*, 3, 45–56.
- Holovakha Ye. I., Horbachyk A. P. & Panina N. V. (2023). *Ukrainske suspilstvo v umovakh povnomasshtabnoi ahresii: sotsiolohichni monitorynh* [Ukrainian Society in the Conditions of Full-Scale Aggression: Sociological Monitoring]. Kyiv: IS NAN Ukrainy.
- Martin R. & Gardiner B. (2019). The Resilience of Cities to Economic Shocks: A Tale of Four Recessions (and the Challenge of Brexit). *Papers in Regional Science*, 4(98), 1801–1833. <https://doi.org/10.1111/pirs.12430>
- Mazzucato M. (2021). *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism*. New York: Harper Business.
- Radosevic S. & Ciampi Stancova K. (2018). Internationalising Smart Specialisation: Assessment and Issues in the Case of EU New Member States. *Journal of the Knowledge Economy*, 1(9), 263–293. <https://doi.org/10.1007/s13132-015-0339-3>
- Rodrik D. (2010). Diagnostics before Prescription. *Journal of Economic Perspectives*, 3(24), 33–44. <https://doi.org/10.1257/jep.24.3.33>
- Schot J. & Steinmueller W. E. (2018). Three Frames for Innovation Policy: R&D, Systems of Innovation and Transformative Change. *Research Policy*, 9(47), 1554–1567. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.08.011>
- Tripl M., Baumgartinger-Seiringer S. & Frangenheim A. (2020). Unravelling Green Regional Industrial Path Development: Regional Preconditions, Asset Modification and Agency. *Geoforum*, 111, 189–197. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2020.02.016>
- UVKB OON. (2023). *Sytuatsiyni zvit shchodo Ukrainy* [Ukraine Situation Report]. Geneva: UNHCR. <https://www.unhcr.org/ua>
- World Intellectual Property Organization (2024). *Global Innovation Index 2024: Unlocking the Promise of Social Entrepreneurship*. Geneva: World Intellectual Property Organization. <https://doi.org/10.34667/tind.50062>
- Zasadko V. V. (2020). Instytutsiyni zasady rehionalnoho rozvytku v umovakh detsentralizatsii [Institutional Foundations of Regional Development in the Conditions of Decentralization]. *Ekonomika Ukrainy*, 4, 24–38.

Стаття надійшла до редакції / Received: 23.01.2026
Статтю прийнято до публікації / Accepted: 06.02.2026
Оприлюднено / Published: 31.03.2026